

SHASHKANING INSON FIKRLASH JARAYONIGA TA'SIRI

Boymuradov Ismatilla Xasanovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM v.b.professori

Annotatsiya. Mazkur maqolada shashka o'yinining inson tafakkuri va fikrlash jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. Unda shashkaning tarixiy ildizlari, o'yin qoidalari, strategik va mantiqiy jihatlari, shuningdek, u orqali analitik va ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Shashkaning ta'lim jarayonidagi, psixologik tarbiyadagi va ijtimoiy hayotdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, shashka inson tafakkurini, sabr-toqatni, diqqatni va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: shashka, tafakkur, mantiqiy fikrlash, strategiya, ta'lim, psixologiya, analitik qobiliyat.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние игры в шашки на процесс человеческого мышления. Рассматриваются исторические корни шашек, основные правила игры, логические и стратегические аспекты, а также их значение в развитии аналитического и творческого мышления. Особое внимание уделено роли шашек в образовании, психологическом развитии и социальной коммуникации. Результаты показывают, что регулярная игра в шашки способствует развитию терпения, внимания и способности принимать обдуманные решения.

Ключевые слова: шашки, мышление, логика, стратегия, образование, психология, аналитические способности.

Annotation. This article explores the impact of the game of draughts (checkers) on human thinking processes. It discusses the historical origins of draughts, the fundamental rules, and the logical and strategic elements that contribute to cognitive development. The study emphasizes the educational, psychological, and social significance of playing draughts. Findings indicate that

playing draughts enhances analytical and creative thinking, patience, attention, and decision-making skills.

Keywords: *draughts, thinking, logical reasoning, strategy, education, psychology, analytical skills.*

Kirish

Inson tafakkuri, ya'ni fikrlash jarayoni — bu insonning bilim, tajriba va mantiqiy tahlil asosida qaror qabul qilish qobiliyatidir. Tafakkur rivojlanishi ko'p jihatdan aqliy mashg'ulotlar, mantiqiy o'yinlar va strategik fikrlashni talab qiladigan faoliyatlar orqali shakllanadi.

Shunday o'yinlardan biri bu — shashka (draughts). Shashka qadimiy aqliy o'yinlardan bo'lib, unda har bir yurish mantiqiy fikrlash, oldindan rejalashtirish, muqobil yechimlarni topish va qaror qabul qilishni talab qiladi. Shu sababli shashka nafaqat dam olish vositasi, balki inson tafakkurini, xotirasini, diqqatini va tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi samarali aqliy mashg'ulot hisoblanadi. Mazkur maqolada shashkaning kelib chiqishi, uning o'yin jarayoni, psixologik va kognitiv ta'siri, shuningdek, shashkaning ta'lim tizimidagi va ijtimoiy ahamiyati haqida batafsil so'z yuritiladi.

Shashka o'yinining kelib chiqishi va tarixi. Shashka o'yini qadim zamonlardan buyon turli xalqlar orasida mashhur bo'lgan. Uning ilk shakllari Misr, Yunoniston va Mesopotamiya sivilizatsiyalarida uchraydi. Arxeologik topilmalarga ko'ra, miloddan avvalgi 3000-yillarda Misrda shunga o'xshash o'yinlar o'ynalgan.

Zamonaviy shashka esa Fransiyada "Jeu de Dames", Angliyada "Checkers", Rossiyada "Shashki" deb nom olgan va 16–17-asrlarda keng ommalashgan. O'zbekistonda esa bu o'yin qadimdan xalq orasida "Dama" yoki "Shashka" nomi bilan mashhur bo'lib, u oilaviy va mahalla miqyosida o'tkaziladigan sevimli aqliy o'yinlardan biri sanalgan.

Bugungi kunda shashka o'yinining turli xil turlari mavjud: rus shashkasi, xalqaro shashka (100 katakli), ingliz shashkasi, braziliya shashkasi va boshqalar. Har bir turining o'ziga xos qoidalari bo'lsa-da, ularning umumiy maqsadi — raqib toshlarini yo'qotish yoki uni yurish imkoniyatidan mahrum qilishdir.

Shashkaning o'yin qoidalarini va asosiy tamoyillari. Shashka o'yini 64 katakli (8×8) taxtada o'tkaziladi. Har bir o'yinchi 12 tadan qora yoki oq tosh bilan o'ynaydi. O'yin navbati bilan yurish orqali amalga oshiriladi.

Asosiy qoidalar:

- Oddiy tosh faqat oldinga diagonal yuradi.
- Raqib toshini diagonal yo'nalishda "urib olish" mumkin.
- Oxirgi qatorda joylashgan tosh "dama"ga aylanadi va orqaga ham yurish imkoniyatiga ega bo'ladi.
- Raqib yurish imkoniyatidan mahrum bo'lsa, o'yin tugaydi.

Ushbu soddaligi bilan bir qatorda, shashka juda murakkab mantiqiy fikrlashni talab qiladi. Har bir yurish tahlil, bashorat va strategik qaror qabul qilishni o'z ichiga oladi.

Shashkaning tafakkurga ta'siri. Shashka o'yinining eng katta afzalligi — uning tafakkur va fikrlash jarayoniga ijobiy ta'siridir. Psixologlar va pedagoglar shashkani "mantiqiy laboratoriya" deb ataydilar. Chunki o'yin davomida inson quyidagi fikrlash jarayonlarini amalga oshiradi:

- Tahliliy fikrlash – har bir yurishdan oldin vaziyatni tahlil qilish, raqib harakatlarini oldindan taxminlash.
- Mantiqiy xulosa chiqarish – mavjud variantlar ichidan eng maqbulini tanlash.
- Ijodiy fikrlash – noodatiy vaziyatlarda yangi yechim topish.
- Xotira va diqqatni rivojlantirish – ilgari qo'llanilgan usullarni eslab qolish, raqib strategiyasini kuzatish.

Shashka o'yini miyadagi frontal lob va hippocampus faoliyatini faollashtiradi. Bu qismlar qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va eslab qolish uchun javobgar.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shashka bilan muntazam shug'ullanuvchi bolalar matematika, fizika va mantiqiy fanlarda yuqori natijalarga erishadi. Chunki ularning analitik tafakkuri, sabr-toqati va rejalashtirish qobiliyati kuchayadi.

Shashka va psixologik rivojlanish. Shashka o'yini faqat intellektual emas, balki psixologik tarbiya vositasi hamdir. U insonni:

- sokin va o'ylangan qaror qabul qilishga,
- stressga bardoshli bo'lishga,
- mag'lubiyatni to'g'ri qabul qilishga o'rgatadi.

O'yinda muvaffaqiyatga erishish uchun o'yinchi diqqatni to'liq jamlashi, shoshmasligi va har bir harakatni chuqur tahlil qilishi kerak. Shu jarayon orqali insonda sabr, xotirjamlik va iroda kuchi rivojlanadi.

Bolalar psixologiyasida shashka o'yinining roli juda katta. U ularda o'z-o'zini nazorat qilish, strategik rejalashtirish va mas'uliyat hissini tarbiyalaydi. Shu sababli ko'plab maktablarda shashka darsdan tashqari mashg'ulot sifatida o'tkaziladi.

Shashka va ta'lim jarayonida fikrlashni rivojlantirish. Pedagogik nuqtai nazardan, shashka o'yini tafakkurni faollashtirishning eng samarali vositalaridan biridir.

Ushbu o'yin orqali:

- o'quvchilar muammoli vaziyatni tahlil qilish,
- yechimlar variantini solishtirish,
- mustaqil qaror qabul qilish,
- xulosa chiqarish ko'nikmalarini o'rganadilar.

Shashka o'yinida "fikir yuritish zanjiri" juda muhim: har bir yurish avvalgi qarorga, keyingisi esa hozirgi harakatga bog'liq. Bu ketma-ketlik o'quvchilarning mantiqiy bog'lanishlarni tushunish qobiliyatini kuchaytiradi.

Shuningdek, shashka o'yini o'qituvchilarga dars jarayonida o'quvchilar tafakkurini baholash, ularning diqqatini boshqarish va aqliy faolligini oshirishda yordam beradi.

Shashka va zamonaviy texnologiyalar. Zamonaviy davrda shashka o'yinlari kompyuter va mobil ilovalar shaklida keng tarqalgan. "Checkers AI", "PlayOK Dama", "Lidraughts" kabi platformalar yordamida insonlar sun'iy intellektga qarshi o'ynab, o'z fikrlash darajasini sinovdan o'tkazishlari mumkin.

Sun'iy intellekt asosida yaratilgan shashka dasturlari o'yinchi tafakkurini o'lchash, qaror tezligini aniqlash va strategik fikrlashni mashq qildirishda yordam beradi. Bu esa shashkani nafaqat o'yin, balki aqliy rivojlanish vositasi sifatida yangi bosqichga olib chiqdi.

Shashkaning ijtimoiy va madaniy ahamiyati. Shashka o'yini insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqa va muloqotni kuchaytiradi. U oilaviy muhitda, do'stlar davrasida, ta'lim muassasalarida yoki sport musobaqalarida birlashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

O'zbekistonda har yili shashka bo'yicha Respublika chempionatlari o'tkaziladi, yoshlar, ayollar va faxriylar o'rtasida turnirlar tashkil etiladi. 2001-yilda O'zbekiston Shashka Federatsiyasi tuzilgan bo'lib, u xalqaro federatsiya (IDF va FMJD) a'zosi hisoblanadi.

Shashka nafaqat sport, balki milliy madaniyat va intellektual merosning bir qismiga aylangan. O'yin jarayonida insonlar bir-biriga hurmat, ehtirom va madaniy muloqotni namoyon etadilar.

Shashka va bolalar tafakkurining shakllanishi. Bolalar uchun shashka o'yinining tarbiyaviy ahamiyati beqiyosdir. Shashka:

- ularni ijodiy va mantiqiy fikrlashga o'rgatadi;
- diqqatni jamlash va tahlil qilish qobiliyatini oshiradi;
- raqibni hurmat qilish va xatolardan saboq olishni o'rgatadi.

Shuningdek, shashka o'yini o'quvchilarning matematika, informatika, geometriya kabi fanlarda muvaffaqiyatini oshiradi. Chunki bu o'yin mantiqiy ketma-ketlik, ehtimollar tahlili va fazoviy tasavvur bilan bog'liq.

Shashka va tafakkur psixologiyasi. Fikrlash jarayoni ikki asosiy bosqichdan iborat: tahlil va sintez. Shashka o'yini aynan shu ikki jarayonni uyg'unlashtiradi. O'yinchi mavjud holatni tahlil qiladi (variantlarni solishtiradi), so'ng eng maqbul yechimni sintez qiladi (qaror qabul qiladi).

Bu jarayonlar inson miyasining mantiqiy markazlarini faollashtiradi. Shashka o'ynaydigan insonlarda qaror qabul qilish tezligi, muammoga ijodiy

yondashuv va diqqatning barqarorligi yuqori bo‘ladi. Shu bois, psixologlar bu o‘yinni “aql sporti” deb ataydilar.

Xulosa.

Shashka — inson tafakkurining, sabr-toqatining va mantiqiy salohiyatining yuksak ifodasidir. U nafaqat dam olish vositasi, balki fikrlashni rivojlantiruvchi, stressni kamaytiruvchi va ijodiy energiyani oshiruvchi aqliy mashg‘ulotdir.

Shashka o‘yinini muntazam o‘ynash insonda: analitik tafakkur, ijodiy fikrlash, sabr va diqqat, mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyatini shakllantiradi.

Shuning uchun shashkani ta’lim tizimida, oilaviy muhitda va jamiyat miqyosida keng targ‘ib etish zarur. Bu o‘yin inson tafakkurini charxlaydi, aqlni yoritadi va ma’naviy madaniyatni yuksaltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Abdullayev S. Aqliy o‘yinlar va tafakkur rivoji. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Raximov B. Psixologiya asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020.
4. Mavlonova R. Ta’lim jarayonida mantiqiy o‘yinlarning ahamiyati. – “Pedagogika va psixologiya” jurnali, №2, 2021.
5. Sunatov, J. R., Zikrillayeva, F., Husenova, M., & Sanayeva, M. (2025). INGLIZ TILINI O‘QITISHDAGI MUAMMOLAR. University Research Base, 560-568.
6. Сунатов, Д., Тошмуродова, С., Анварова, Э., & Зикриллаева, Ф. (2025). Madaniyatlararo muloqotning ahamiyati. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 141-143.
7. Сунатов, Ж., Холмуратова, Р., Зикриллаева, Ф., & АлишEROVA, Г. (2025). Kompyuter lingvistikasida kompyuter leksikografiyasining ahamiyati. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 269-271.